

การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพฯ เพื่อการอนุรักษ์

นาย ทวีเดช ทองอ่อน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาวิทยาลัย

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2538

ISBN 974-631-512-9

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

I16401724

A Study on the Value of Urban Environment
in Krung Thonburi Area for Conservation

Mr. Thawedet Thong-on

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for The Degree of Master of Urban and Regional Planning
Department of Urban and Regional Planning

Graduate School

Chulalongkorn University

1995

ISBN 974-631-512-9

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์
โดย นาย ทวีเดช ทองอ่อน
ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คุชฎี ทายตะคุ

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

.....*Sanit Boon*.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. สันติ บุญสุวรรณ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....*Wichit Waiyarnoy*..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นันทน์ วิเชียรน้อย)

.....*Kuchadi*..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คุชฎี ทายตะคุ)

.....*Nit Hichirachant*..... กรรมการ
(นาย นิจ หิณชิระนันท์)

.....*Wattana*..... กรรมการ
(อาจารย์ ขวัญสว่าง อติโพธิ์)

ทวีเดช ทองอ่อน : การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์
(A STUDY ON THE VALUE OF URBAN ENVIRONMENT IN KRUNG THONBURI AREA
FOR CONSERVATION) อ. ที่ปรึกษา : ผศ. คุษฎี ทายตะคุ , 330 หน้า . ISBN 974-631-512-9

กรุงธนบุรี เป็นเมืองประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญและความต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์มาโดยตลอด โดยมีฐานะเป็นเมืองท่าและเมืองยุทธศาสตร์ที่สำคัญของกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่งมีบทบาทเป็นราชธานีในสมัยกรุงธนบุรี และเมื่อเข้าสู่กรุงรัตนโกสินทร์ คุณค่าของกรุงธนบุรีก็ยังคงปรากฏอยู่ แต่ในปัจจุบันสภาพการเติบโตอย่างไม่หยุดยั้งและขาดการวางแผน อีกทั้งไม่คำนึงถึงคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนดั้งเดิมของกรุงเทพมหานคร จึงก่อให้เกิดปัญหาที่ติดตามมาอย่างมากมาย ซึ่งมีส่วนเข้ามาบังคับและทำลายคุณค่าสภาพแวดล้อมของกรุงธนบุรีที่สั่งสมมาเป็นเวลากว่า 450 ปี ลงไปอย่างน่าเสียดาย

การศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาดังวิวัฒนาการของกรุงธนบุรี ตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาจนถึงปัจจุบัน วิเคราะห์และประเมินคุณค่าแท้ คุณค่าจากการรับรู้ เพื่อค้นหาคุณค่าในด้านต่าง ๆ ที่ยังคงปรากฏอยู่และสูญหายไป ทั้งในด้านประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม รวมทั้งวิถีชีวิตและสังคมประเพณี เพื่อการเสนอแนะแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์และพัฒนาสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีต่อไป

จากการศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีประกอบด้วยพระราชวัง ป้อมปราการ ศาสนสถาน และชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยกลุ่มสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่ามากที่สุด คือ กลุ่มที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา กลุ่มที่มีคุณค่าลำดับที่ 2 คือ กลุ่มริมคลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองมอญ และกลุ่มที่มีคุณค่าลำดับที่ 3 คือ กลุ่มสภาพแวดล้อมที่กระจายตัวอยู่โดยทั่วไปในเขตพื้นที่ชั้นในของกรุงธนบุรี

การเสนอแนะแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา ได้มีการนำเสนอในระดับนโยบายทั้งในระดับชาติและในระดับเมือง แผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อม แผนการส่งเสริมเผยแพร่คุณค่าสภาพแวดล้อม รวมทั้งข้อเสนอแนะ โครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อม

การศึกษาในครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีให้ปรากฏคุณค่าเด่นชัดและเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปแก่ผู้พบเห็น รวมทั้งเป็นแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองประวัติศาสตร์อื่น ๆ ต่อไป

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง.....
สาขาวิชาการวางแผนเมือง.....
ปีการศึกษา2537.....

ลายมือชื่อนิติ
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาพร้อม

.. C335537 : MAJOR URBAN PLANNING

KEY WORD: URBAN ENVIRONMENT / KRUNG THONBURI / CONSERVATION

THAWEDET THONG-ON : A STUDY ON THE VALUE OF URBAN ENVIRONMENT IN
KRUNG THONBURI AREA FOR CONSERVATION. THESIS ADVISOR : ASSIST
PROF. DOOSADEE THAITAKOO, 330 PP. ISBN 974-631-512-9

Krung Thonburi is recognized as an outstanding city in a long history. This resulted from its roles as a port and a fortress for Krung Sri Ayutthaya. These duties had been continued until an era of Krung Rattanakosin period. Evidence of being a port and fortification still exists until nowadays. In the last few decades, expansion of the city have been grown rapidly without planning. As a consequence, several problems have been generated. As a result, the historic values of Krung Thonburi that have been accumulated more than 450 years have been destroyed regrettably.

The objective of this thesis are to study the evolution of Krung Thonburi from the period of Krung Sri Ayutthaya until present, to analyse and evaluate the perception values for finding out existing and vanishing values of history, art, architecture as well as way of life and culture of people, and to recommend the conservation and development plans for Krung Thonburi and its environment

The environment of Krung Thonburi consists of a palace, fortress, religious places, and significant historic communities. The study ranks environmental values of places into three groups. The first one which is considered as the highest value is the environment along The Chao Phraya river, the second rank is the environment along Klong Bangkok Yai, Klong Bangkok Noi, Klong Chak Phra, and Klong Morn and the third group is an environment of inner area of Krung Thonburi. Suggestions for conservation and development policy are proposed at national and city levels, They are the conservation plan for enhancing environmental values, the public relation program for promoting environmental values, and the projects as tools to implement those plans.

It is expected that this study will benefit to improve environmental values of Krung Thonburi and its communities to be reputable and perceived by public and the method of this study can be applied for other historic cities in Thailand.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง

สาขาวิชา การวางผังเมือง

ปีการศึกษา 2537

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี โดยได้รับความช่วยเหลืออย่างดียิ่งของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ศุภวิ ทายตะคุ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ซึ่งท่านได้ให้คำแนะนำ และข้อคิดเห็นต่าง ๆ ของการวิจัยมาด้วยดีมาโดยตลอดและเนื่องจากทุนการวิจัยครั้งนี้บางส่วน ได้รับมาจากการอุดหนุนการวิจัยของบัณฑิตวิทยาลัย จึงขอขอบคุณบัณฑิตวิทยาลัยมา ณ ที่นี้ด้วย ขอขอบคุณ ผศ.ดร.นิพนธ์ วิเชียรน้อย อาจารย์นิจ ทัศนียระนันท์ อาจารย์ขวัญสรวย อติโพธิ์ ที่ร่วมเป็นกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ คณะจารย์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาท วิชาความรู้ ขอขอบคุณ คุณแม่ คุณพ่อ และครอบครัวที่ช่วยเหลือ ทั้งทางด้านกำลังใจและ กำลังทรัพย์อย่างเต็มที่

ขอขอบคุณ คุณสมิตรา พลทองที่ได้ให้การสนับสนุนเครื่องประมวลผลข้อมูล คุณชัยศักดิ์ สุริย์รัตนากร ที่ได้ให้การสนับสนุนข้อมูล คุณประภาวดี เผ่าทองจีน ที่ช่วยเหลือในทุก ๆ อย่าง ขอขอบคุณ พี่ น้อง และผองเพื่อนชาวฝั่งเมืองรุ่น 15 ทุกคน รวมทั้งทุกคนที่มีส่วนช่วยเหลือให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
ทวิเศษ ทองอ่อน
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญแผนที่.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญรูปภาพ.....	ฏ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของการศึกษา.....	1
วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
ขอบเขตของการศึกษา.....	3
วิธีดำเนินการศึกษา.....	3
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	5
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 แนวความคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง.....	8
แนวความคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์.....	8
แนวความคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการรับรู้สภาพแวดล้อม.....	29
นโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา.....	35
โครงการและการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์กรุงเทพมหานคร.....	42
บทที่ 3 วิวัฒนาการกรุงเทพมหานคร.....	49
เมืองท่าที่สำคัญในสมัยกรุงศรีอยุธยา(พ.ศ.1893-2310).....	50
เมืองหลวงในสมัยกรุงธนบุรี(พ.ศ.2310-2325).....	64

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
เมืองธนบุรีในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2325-ปัจจุบัน)	80
เอกลักษณ์และคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมืองกรุงธนบุรี	137
บทที่ 4 สภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีในปัจจุบัน	161
ลักษณะทางการปกครอง	161
ลักษณะทางประชากร	163
ลักษณะทางกายภาพ	166
การท่องเที่ยว	205
ประเพณีและวัฒนธรรม	207
คุณภาพสิ่งแวดล้อม	208
บทที่ 5 การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรี	211
ภาพรวมของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรี	211
การพัฒนาเกณฑ์และขั้นตอนในการวิเคราะห์และประเมินคุณค่า สภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน	225
การวิเคราะห์และประเมินคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน กรุงธนบุรี	227
ปัญหาที่มีผลต่อการรักษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชน	268
บทที่ 6 แนวทางการวางแผนอนุรักษ์คุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรี	281
สรุปคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรี	281
เป้าหมายในการวางแผนอนุรักษ์	284
วัตถุประสงค์ในการวางแผนอนุรักษ์	285
นโยบายในการอนุรักษ์คุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรี	286
ข้อเสนอแนะแนวทางในการวางแผนอนุรักษ์คุณค่าสภาพแวดล้อม	289

ข้อเสนอแนะ โครงการเพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูคุณค่าสภาพแวดล้อม เมืองและชุมชนกรุงธนบุรี.....	298
ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาขั้นต่อไป.....	311
รายการอ้างอิง.....	313
ภาคผนวก.....	317
ประวัติผู้เขียน	330

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 การเปลี่ยนแปลงประชากร และความหนาแน่นประชากรในเขตพื้นที่ศึกษา.....	164
4.2 จำนวนประชากร ความหนาแน่น จำนวนบ้านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร(ราชแขวง).....	164
4.3 การใช้ที่ดินฝั่งธนบุรีจำแนกรายเขตปี พ.ศ.2529.....	167
4.4 การใช้ที่ดินฝั่งธนบุรีจำแนกรายเขตปี พ.ศ.2535.....	167
4.5 จำนวนพื้นที่อาคารที่ได้รับอนุญาตให้ปลูกสร้างในเขตฝั่งธนบุรีปี พ.ศ.2535.....	170
4.6 การเก็บขยะมูลฝอยในเขตฝั่งธนบุรีปีงบประมาณ 2535.....	192
4.7 ศูนย์นันทนาการของกรุงเทพมหานครปี พ.ศ.2535.....	195
4.8 คุณภาพน้ำในคลองฝั่งธนบุรีและพื้นที่ใกล้เคียงปี พ.ศ.2535.....	209
4.9 ผลการตรวจสอบคุณภาพอากาศและเสียงตามจุดที่มีการจราจรหนาแน่นในเขต ฝั่งธนบุรีปี พ.ศ.2535.....	209
5.1 บทบาทและคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์.....	234
5.2 บทบาทและคุณค่าทางด้านศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม.....	241
5.3 ความเด่นชัดของสภาพแวดล้อมทางวิถีชีวิตและสังคมประเพณี.....	251
5.4 ระดับของการรับรู้ที่มีต่อบทบาทกรุงเทพมหานคร.....	255
5.5 ระดับของการรับรู้ที่มีต่อคุณค่าของสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงเทพมหานคร.....	259
5.6 ผลของการรับรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ของหน่วยงานราชการ.....	264
5.7 สภาพปัญหาที่มีต่อการรักษาคุณค่าสภาพแวดล้อม.....	278

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนที่

แผนที่	หน้า
1.1	พื้นที่ศึกษา..... 7
2.1	แผนที่ทำยับัญติกรงเทนมหานคร..... 41
2.2	ขอบเขตพื้นที่กรงรัตนโกสินทร์..... 47
3.1	ที่ตั้งชุมชนเมืองธนบุรี..... 52
3.2	แม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมและตอนที่ขุดใหม่..... 55
3.3	ผังเมืองธนบุรีศรีมหาสมุทรสมัยกรุงศรีอยุธยา..... 62
3.4	ผังเมืองกรุงธนบุรี..... 72
3.5	ที่ตั้งชุมชนต่าง ๆ ในสมัยกรุงธนบุรี..... 75
3.6	ผังเมืองกรุงธนบุรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น..... 85
3.7	ที่ตั้งชุมชนต่าง ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น..... 88
3.8	ผังเมืองกรุงธนบุรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง..... 103
3.9	ที่ตั้งชุมชนต่าง ๆ ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง..... 110
3.10	รูปถนนในพระราชกฤษฎีกาของนครบาลธนบุรี..... 123
3.11	ขอบเขตพื้นที่ห้ามซื้อขายที่ดิน..... 124
3.12	ผังเมืองกรุงธนบุรีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ร.7-ปัจจุบัน..... 129
4.1	เขตการปกครอง..... 162
4.2	การใช้ที่ดินกรุงธนบุรีปี พ.ศ.2535..... 169
4.3	โครงข่ายการคมนาคมทางบก..... 175
4.4	ลำดับความสำคัญของถนน..... 176
4.5	โครงข่ายการคมนาคมทางน้ำ..... 181
4.6	ลำดับความสำคัญของคลอง..... 182
4.7	การจราจรทางน้ำ..... 185
4.8	ลักษณะทางจินตภาพกรุงธนบุรี..... 199
4.9	ชุมชนและย่านที่มีความสำคัญ..... 201
4.10	เส้นทางการท่องเที่ยวทางน้ำ..... 206

สารบัญแนบที่

แนบที่	หน้า
5.1	214
5.2	215
5.3	238
5.4	252
5.5	258
5.6	261
5.7	267
6.1	288

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

- 4.1 จำนวนประชากรในเขตฝั่งธนบุรี ปีพ.ศ. 2530-2535..... 165
- 4.2 การคาดการณ์ประชากรในเขตฝั่งธนบุรี ปีพ.ศ. 2535-2539..... 165

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

ภาพประกอบที่	หน้า
2.1 การควบคุมความสูงอาคารตามระยะห่างจากโบราณสถาน.....	43
3.1 วิศวนาการแม่น้ำเจ้าพระยา.....	53
3.2 แผนที่ป้อมเมืองบางกอก.....	59
3.3 แผนที่งาคนาม.....	83
3.4 แผนที่อาศัยและตลาดน้ำริมแม่น้ำเจ้าพระยา.....	89
3.5 รูปแบบของบ้านชาวตะวันตก.....	95
3.6 อาคารโรงพยาบาลศิริราชในสมัยแรก.....	104
3.7 อู่เรือหลวง.....	104
3.8 แผนที่กรุงธนบุรี พ.ศ. 2413.....	117
3.9 แผนที่กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2439.....	118
3.10 นิธิเปิดสะพานพระพุทธยอดฟ้า.....	127
3.11 สะพานพระพุทธยอดฟ้า.....	127
3.12 สถานีรถไฟบางกอกน้อย.....	128
3.13 แนวแม่น้ำเจ้าพระยาและถนนเจริญสินทวงศ์.....	128
3.14 ภาพถ่ายทางอากาศกรุงธนบุรี พ.ศ. 2536.....	130
3.15 พระราชวังนันทอุทยาน.....	154
3.16 ตัวอย่างสภาพแวดล้อมในพระราชวังเดิม.....	157
3.17 วิศวนาการรูปแบบบ้าน.....	159
5.1 ตัวอย่างสภาพแวดล้อมกลุ่มที่ 1.....	217
5.2 ตัวอย่างสภาพแวดล้อมกลุ่มที่ 2.....	219
5.3 ตัวอย่างสภาพแวดล้อมกลุ่มที่ 3.....	221
5.4 ตัวอย่างสภาพแวดล้อมกลุ่มที่ 4, 5, 6.....	224
5.5 ตัวอย่างผลงานทางด้านจิตรกรรม.....	244
5.6 ตัวอย่างสภาพปัญหาที่มีผลต่อการทำลายคุณค่า.....	279